

**Česká zemědělská univerzita v Praze**

**Provozně ekonomická fakulta**

**Katedra statistiky**



**Teze diplomové práce**

**Příjmová nerovnost a její vývoj v EU**

**Lenka Kalbáčová**

© 2015 ČZU v Praze

## **Souhrn**

Práce si klade za cíl analyzovat příjmovou nerovnost v zemích EU a identifikovat faktory, které v posledních letech ovlivňují distribuci příjmů ve společnosti. Sledovány byly zejména změny v posledních letech (2005 - 2013) a zkoumány jejich příčiny. Data pro potřeby práce byla získána z Českého statistického úřadu. Při statistickém zpracování bylo nejvíce využito základních charakteristik časových řad, indexní analýzy a shlukové analýzy. První část práce představuje teoretické vymezení problému, druhá se pak věnuje analýze příjmové nerovnosti s využitím zmíněné shlukové analýzy. Jednotlivé členské země EU jsou pomocí této metody rozřazeny do shluků dle podobnosti ve velikosti a vývoji ukazatelů příjmové nerovnosti, míry rizika chudoby a dlouhodobé nezaměstnanosti v letech 2005-2013.

**Klíčová slova:** Příjem, příjmová nerovnost, chudoba, nezaměstnanost, dlouhodobá nezaměstnanost, koeficient příjmové nerovnosti S80/S20, vývoj, EU

## **Vlastní text**

V každé společnosti se objevují příjmové nerovnosti a jejich existence je žádoucí pro vytvoření motivačního stimulu. Ukazuje se však, že mohou působit na společnost také negativně. V rámci jednotlivých států světa můžeme nalézt různou výši příjmových nerovností, které jsou podmíněny ať už historicky, nebo jinými faktory. V průběhu 20. století však celosvětově docházelo k výraznému růstu příjmových nerovností jak mezi zeměmi, tak v rámci zemí spolu s vzestupem bída a chudoby na jedné straně a závratného bohatství u malé části obyvatelstva na straně druhé. V literární rešerši bylo uvedeno, jak mohou příjmové nerovnosti negativně ovlivňovat společnost ve státě v rovině sociální a ekonomické. Na rozdíl od obhájců příjmových nerovností, jakožto zdravého motivačního stimulu pro obyvatelstvo, uvádějí jejich odpůrci, že vysoké příjmové nerovnosti mohou působit jako destabilizátor národního hospodářství, zabraňovat ekonomickému růstu a působit destruktivně také v sociální rovině, dle nich mají tedy spíše negativní dopady.

V rámci EU existuje značná různorodost ve stupni příjmové nerovnosti, která se měří jako podíl příjmů 20 % nejbohatších k příjmu 20 % nejchudších. Švédsko, Finsko, Slovinsko, Slovensko, Maďarsko a Česká republika mají nejnižší nerovnost, zatímco nejvyšší nerovnost je v Bulharsku, Litvě, Lotyšsku, Portugalsku, Řecku, Španělsku a Rumunsku.

Na úroveň příjmové nerovnosti v jednotlivých státech mají velký vliv rozdílné přístupy k přidělování zdrojů a příležitostí. Vysoké hodnoty ukazatele příjmové nerovnosti S80/S20 byly zaznamenány především u států Evropské unie, které uplatňují jihoevropský model sociální politiky a model liberární. Dále sem spadají i země východní Evropy, u kterých převažují prvky liberárního modelu sociální politiky. Tyto země vykazují nejhorší výsledky, co se týče sledované problematiky. Hodnoty ukazatele S80/S20 se nacházejí v rozmezí 5 až 7.

Naopak u zemí, které reprezentují tzv. konzervativní model a model skandinávský, je příjmová nerovnost výrazně nižší než u výše zmiňovaných. Do této skupiny patří i země střední Evropy, které zase naopak od východoevropských zemí inklinují ke konzervativnímu modelu. Tyto země vykazují nižší hodnoty ukazatele příjmové nerovnosti S80/S20, a to v rozmezí 3,3 až 4,9.

V případě ukazatele příjmové nerovnosti S80/S20 došlo mezi lety 2005 a 2013 k nárůstu u těchto zemí: Řecko, Dánsko, Chorvatsko, Španělsko, Kypr, Francie, Slovinsko, Maďarsko, Rumunsko, Itálie, Bulharsko, Švédsko, Rakousko, Lucembursko, Malta a Německo. Jedná se tedy o celkem 16 zemí, které zaznamenaly zvýšení tohoto ukazatele.

Přitom příjmová nerovnost v rámci členských států roste zejména v okrajových a jižních státech EU. Jedná se zároveň o členské státy, ve kterých došlo i k výraznému zvýšení nezaměstnanosti. Důsledkem krize byl v mnoha zemích prohlouben dlouhodobý trend polarizace platů a segmentace trhu práce, přičemž k nárůstu příjmové nerovnosti napomohly i systémy daní a dávek, které jsou nyní méně zaměřeny na přerozdělování. Podstatné zvýšení příjmové nerovnosti v zemích nejvíce zasažených krizí zaměstnanosti může být vysvětlen vysokou úrovní nezaměstnanosti především ve spodní části trhu práce a v některých případech i dopadem fiskální konsolidace.

Tento rostoucí rozdíl mezi nejvyššími a nízkými příjmy také dokazuje, že dochází ke zhoršování ekonomické situace výrazné části populace. Přitom nejvíce jsou postiženy skupiny s nízkými a středními příjmy. Nerovnosti ovlivňují společnost jako celek, neboť lidé mají díky nim omezené možnosti plně přispívat ekonomice i společnosti, oslabují legitimitu politických procesů a institucí a plodí pocit vyloučení. Zvýšená potřeba přerozdělování prostředků na sociální pomoc navíc zatěžuje veřejné rozpočty, což si zejména země nejvíce postižené hospodářskou krizí nemohou dovolit.

S příjmovou nerovností úzce souvisí míra rizika chudoby. Celková přetrvávající vysoká úroveň chudoby v EU naznačuje, že chudoba je v první řadě důsledek rozmístění zdrojů a uspořádání společnosti. Úroveň chudoby, stejně jako příjmová nerovnost, se v jednotlivých členských státech výrazně liší a velkou roli zde opět hrají rozdílné přístupy k přidělování zdrojů a příležitostí. Společnosti s nejnižší mírou nerovnosti v Evropě mají obvykle také nejnižší míru chudoby.

Došlo k podstatnému zvýšení míry rizika chudoby, přičemž navíc rostou rozdíly mezi členskými státy a jedná se o jeden z nejhmotatelnějších sociálních dopadů hospodářské krize v Evropské unii. Pouze 17 států Evropské unie bylo v roce 2013 pod hranicí průměrné hodnoty pro EU 28, která činí 16,7 %. Nad touto hranicí se nachází Polsko, Estonsko, Portugalsko, Itálie, Litva, Chorvatsko, Španělsko, Lotyšsko, Bulharsko, Rumunsko a nejvyšší míru rizika chudoby nalezneme v Řecku. Nejnižší míra rizika chudoby v roce 2013 byla zaznamenána v České republice a činila 8,6 %, je důležité zmínit, že se jedná o hodnoty po sociálních transferech. Naproti tomu ve skandinávských zemích, které jsou přitom známé velmi dobrým sociálním zabezpečením občanů a vysokou kvalitou sociálního státu, je to kolem 15 %. Tato skutečnost vypadá na první pohled rozporně. Je však způsobena volbou kritéria pro posouzení sociálního vyloučení. Tím je příjem menší než 60 % mediánu. Medián není ovlivněn extrémními hodnotami, proto poskytuje jen velmi hrubou informaci a nevyovídá nic o konkrétních případech. Naopak nejvyšší míra chudoby byla zaznamenána v Řecku a jedná se o hodnotu 23,1 %. Podle údajů z roku 2013 je asi 16,7 % obyvatel EU vystaveno riziku chudoby. Avšak mezi členskými státy existují obrovské rozdíly: například 9 až 13 % populace je ohroženo v České republice, Nizozemsku, Finsku, Dánsku, Slovensku, přičemž ve Španělsku, Lotyšsku, Bulharsku, Rumunsku a Řecku je ohroženo více jak 20 % populace.

Vyšší hodnoty ukazatele míry rizika chudoby zaznamenaly v roce 2013 oproti roku 2005 tyto země: Řecko, Finsko, Dánsko, Estonsko, Chorvatsko, Španělsko, Francie, Slovinsko, Maďarsko, Belgie, Rumunsko, Lotyšsko, Itálie, Bulharsko, Švédsko, Rakousko, Lucembursko, Malta a Německo. Tedy u celkem 19 členských zemí došlo k nárůstu tohoto ukazatele. V roce 2005 překročilo hranici 15 % míry rizika chudoby 13 zemí, v roce 2013 se jednalo už o 18 zemí. Míra ohrožení chudobou narůstá tedy v mnoha členských státech. Ke zvýšení od roku 2008 došlo zejména v jižních a v okrajových zemích EU (Řecko, Chorvatsko, Itálie, Bulharsko, Maďarsko). Přitom k tomuto zvýšení došlo v době, kdy byla míra ohrožení

chudobou již tak vysoká. Také v severních a centrálních zemích EU (Švédsko, Dánsko, Francie, Německo) narostla od roku 2008 míra ohrožení chudobou, třebaže její výchozí úroveň byla podstatně nižší. Na riziko chudoby v těchto zemích má nyní rovněž vliv rostoucí dlouhodobá nezaměstnanost, dlouhé období negativního nebo téměř nulového růstu HDP a časem slábnoucí automatické stabilizátory.

Velkou měrou se na snížení % míry chudoby podílí právě sociální transfery uplatňované v jednotlivých členských zemích. K největšímu snížení míry rizika chudoby dochází v Irsku, kdy dojde po uplatnění sociálních transferů ke snížení tohoto ukazatele o téměř 24 % (z 39,4 na 15,7 %). Následuje Dánsko, Finsko, Velká Británie, Lucembursko, kde se jedná o snížení o 13-15%. Ve Švédsku, Maďarsku, Rakousku, Belgii, Slovinsku, Francii, Nizozemí, Chorvatsku, Lotyšsku a Španělsku hovoříme o snížení hranice chudoby po sociálních transferech o zhruba 10 až 12 %. Ke snížení o 7 až 9 % dochází na Kypru, v Německu, České republice, na Maltě a Slovensku, v Estonsku, Portugalsku, Litvě. K nejmenším změnám v míře rizika chudoby po sociálních transferech dochází v Polsku, Bulharsku, Itálii, Rumunsku a Řecku, kde se jedná o snížení o 5 až 6 %. I přes menší či větší snahy jednotlivých států zůstává i po sociálních transferech u většiny zemí % míry rizika chudoby stále vysoké.

Ohrožení chudobou u lidí v produktivním věku je důsledkem špatně fungujících trhů práce, což mimo jiného také způsobuje rozevření nůžek mezi domácnostmi s vysokými a nízkými příjmy. Chudoba a nezaměstnanost členů domácností přitom úzce souvisí s dětskou chudobou. Největší sociální dopady má přitom nezaměstnanost dlouhodobá.

Dlouhodobá nezaměstnanost krom ztráty příjmu přináší i další dopady nejen na jedince, ale i na ekonomiku jako celek. Má vliv na státní hospodářský růst, rozpočet, tak i na snižování životní úrovně jednotlivce, vyčlenění ze společnosti, zátěž jak na rodinný rozpočet, ale i na vztahy v rodině. Od začátku hospodářské krize vzrostla dlouhodobá nezaměstnanost téměř ve všech státech EU a stále roste zejména kvůli jejímu dlouhému trvání. Dlouhodobá nezaměstnanost představuje v roce 2013 v Evropské unii 5,1 % pracovní síly (47,22 % z celkové nezaměstnanosti). Nezaměstnanost osob trvajících déle než jeden rok je problémem hlavně na Slovensku, kde představuje něco přes 70 % z celkové nezaměstnanosti. Mezi 60 a 70 % z celkové nezaměstnanosti se nachází Řecko (67,27 %), Chorvatsko (63,58 %) a Irsko

(60,31 %). Naopak nejnižší podíl dlouhodobé nezaměstnanosti na celkové nezaměstnanosti nalezneme u Švédska (18,75 %), Finska (20,73 %), Rakouska (24,49 %) a Dánska (25,71 %).

V případě ukazatele dlouhodobé nezaměstnanosti došlo ke zvýšení mezi lety 2005–2013 u těchto zemí: Řecko, Dánsko, Nizozemí, Portugalsko, Chorvatsko, Španělsko, Irsko, Kypr, Francie, Slovinsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Itálie, Bulharsko, Švédsko, Lucembursko a Velká Británie. Zvýšení tedy nastalo u celkem 18 zemí Evropské unie. 2 země měly v roce 2005 míru dlouhodobé nezaměstnanosti vyšší nebo rovno 10 %, jednalo se o Slovensko (11,8 %) a Polsko (10,3 %). V roce 2013 tuto hranici překročilo Řecko (18,5 %), Španělsko (13 %), Chorvatsko (11 %) a Slovensko (10 %). Přičemž od roku 2008 se dlouhodobá nezaměstnanost zhruba zdvojnásobila a k jejímu nárůstu došlo prakticky ve všech členských zemích s výjimkou Německa (kde se míra dlouhodobé nezaměstnanosti snížila mezi roky 2008 a 2013 z 3,9 % na 2,3 %).

Více jak 6 let po vypuknutí hospodářské krize je jasné, že recepty vládnoucích elit na to, jak ji řešit, nefungují vždy tak, jak by měly. V historii totiž nemá obdoby situace, kdy by se obtížná finanční situace země řešila tvrdými úspornými opatřeními (nutno podotknout, že se jedná zejména o škrty namířené směrem dolů, ke střední třídě a těm nejchudším). Díky nim je stále více lidí ohroženo pádem do chudoby prostřednictvím prekarizace, příliš nízkých výdělků, ztráty zaměstnání a dluhových pastí. Jak vážná je situace, můžeme sledovat v Řecku nebo Španělsku.

Mezi lety 2005 a 2013 zaznamenalo zvýšení sledovaných ukazatelů celkem 11 zemí z celkového počtu 28 zemí Evropské unie. Jednalo se o Řecko, Dánsko, Chorvatsko, Španělsko, Francii, Slovinsko, Maďarsko, Itálii, Bulharsko, Švédsko a Lucembursko. Naopak ke snížení všech ukazatelů došlo pouze u tří zemí, kterými jsou Polsko, Česká republika a Slovensko. U ostatních zemí došlo k menším či větším změnám u jednotlivých ukazatelů.

Vlivem hospodářské krize došlo ke zpomalení hospodářského růstu většiny zemí EU. Zatímco se růst HDP zpomalil, sociální výdaje rostou stejným tempem. Zároveň ekonomické problémy vedou k růstu problémů sociálních, které si žádají další investice do sociální sféry. Důsledkem vysokých sociálních výdajů je odčerpání investičních prostředků, což se stává bariérou hospodářského růstu. Vzhledem k vysokým sociálním dávkám se původní idea základních sociálních jistot rozšířila na zvyšování sociální rovnosti. Drahý sociální systém vede k růstu daní a vyvolává nespokojenost těch, kteří je platí. Zároveň vysoký sociální

standard chudých nevede k jejich spokojenosti. Sociální systém je pokládán za nespravedlivý a zneužitelný. Prerozdělování je zde velice složitý systém. Značná část těchto sociálních výdajů se nedostává k potřebným a je spotřebována na udržování rozbujeleho byrokratického aparátu. To vede k růstu nedůvěry v sociální stát a hovoříme zde o krizi sociálního státu. Důležitý je i demografický vývoj, který vede k růstu ekonomicky postaktivní populace a tím i růstu výdajů na důchodové zabezpečení i zdravotnictví. I když tento problém jsou vyspělé země schopny vyřešit, vyžaduje si situace určité změny v důchodovém systému. Za řešení je považováno snižování dávek, zvyšování důchodového věku, zvyšování daní. To vše má následně vliv na sledované ukazatele.

Úsporná opatření, která musela přijmout řada členských zemí Evropské unie, postihla zejména skupiny lidí závislých na sociálních dávkách. Výrazný vliv měly i změny tradičních forem zaměstnanosti. Především kvůli nejisté hospodářské situaci od roku 2011 značně vzrostl počet pracovních míst s částečnými úvazky a přechodná pracovní místa, což dále zhoršuje současnou situaci, jež se vyznačuje vysokou nezaměstnaností nebo nízkou mírou ekonomické aktivity některých skupin.

Moderní společnost stojí před řešením složitého problému. Má za úkol zajistit určitou relativní spravedlnost a slušný život pro všechny své členy a zároveň nesmí dopustit útlum soukromé iniciativy a efektivity reprodukčního procesu. Většina vlád má jako jednu z hlavních priorit boj proti chudobě a snížení dlouhodobé nezaměstnanosti, protože dlouhodobá nezaměstnanost je vážným ekonomicko-sociálním problémem moderní doby a velkou měrou ovlivňuje právě míru chudoby, s kterou souvisí i příjmová nerovnost.

### **Použité zdroje**

KELLER, Jan. Soumrak sociálního státu. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 158 s. Studie (Sociologické nakladatelství), 32. sv. ISBN 80-864-2941-5.

KREBS, Vojtěch. Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009, 178 s. ISBN 9788074160448.

MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 248 s. Základy sociologie, sv. 6. ISBN 8085850613.

POTUŽÁKOVÁ, Zuzana. Český trh práce v evropském kontextu. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013, 281 s. ISBN 978-807-3729-462.

URBAN, Luděk. Hospodářská politika. 1.vyd. Praha: Victoria Publishing, 1994, 155 s. ISBN 80-858-6501-7.